

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД**

РЕЦЕНЗИЯ

**НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
НА**

ВАСИЛ АЛЕКСАНДРОВ МИХАЙЛОВ

- ДОКТОРАНТ РЕДОВНА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ КЪМ КАТЕДРА „ИКОНОМИКА“
- (СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ, ЮЗУ „НЕОФИТ РИЛСКИ“);
- За присъждане на образователна и научна степен „доктор“;
- Научна специалност: „Организация и управление извън сферата на материалното производство (социално-културна сфера).“

**ТЕМА: „ВЪЗПРОИЗВОДСТВО НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ В
УСЛОВИЯТА НА ИКОНОМИКА БАЗИРАНА НА ЗНАНИЕТО“**

Научен ръководител: Проф. д-р Мария Кичева

Основание за разработване на рецензията:

Заповед на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ № 1466 / 09.07.2018 г. за състав на Научното жури за провеждане на защитата на дисертационния труд на докторант редовна форма на обучение - Васил Александров Михайлов.

КРАТКА БИОГРАФИЧНА СПРАВКА ЗА ДОКТОРАНТА

Роден в град София. Завършва средно образование в 7-ма гимназия „Свети Седмочисленици“ – гр. София с чуждоезиков профил (Английски език). Висшето си образование (2008 -2013) завършва в УНСС, придобивайки последователно ОКС „бакалавър“ по специалност „Икономика на човешките ресурси“ и ОКС „магистър по икономика - специализация „Управление на човешките ресурси“. След успешно проведен конкурсен изпит е зачислен на като докторант редовно обучение в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, катедра „Икономика“. Личните ми наблюдения върху работата на докторант Васил Михайлов ми дават основание да подчертая, че той се отличава с висока дисциплина и работоспособност, което в съчетание с усилията и на научния му ръководител – проф. д-р Мария Кичева, му дава възможност да завърши в срок разработката на дисертацията си и след нейното сериозно двукратно разглеждане в катедрата, да бъде допуснат (с единодушно съгласие), до публична защита. Високата му чуждоезикова подготовка, доказаният интерес към проблемите на икономиката на образованието и, особено, към ролята на

човешкия ресурс за развитието на икономиката, базирана на знанието, съдействат за успешната му реализация като стажант, а в последствие и като външен експерт в Министерството на образованието и науката по проект от Рамкова програма на ЕС за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020” и включването му в екипа на МОН, подпомагащ дейностите по организиране и провеждане на Българското председателство на Съвета на ЕС през 2018 г., свързани с научноизследователската и иновационна дейност.

II. МАКРОРАМКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд „Възпроизводство на човешкия капитал в условията на икономика базирана на знанието“ е в обем 227 страници, които включват:

- Основен текст – 199 стандартни текстови страници;
- Списък на използваната литература (общо 96 източника), в логическа последователност: на кирилица - 58 заглавия и на латиница - 38 заглавия (общо 8 страници);
- Списък на включените таблици (41 броя): 211-212 страница;
- Списък на включените фигури (4 броя) – 213 страница;
- Списък на включените диаграми (63 на брой) – 214-218 страница;
- Списък на използваните съкращения – 219 страница;
- Приложения (8 броя) – 220 до 227 страница. *Интерес представлява отзивът за качествата на дисертационния труд, подписан от Директора на дирекция „Наука“ на Министерството на образованието и науката на Република България (Приложение 8).*

Предложеният за оценяване труд е комплектуван и с Автореферат, в размер на 56 стандартни страници, който отговаря напълно на съдържанието на дисертацията. Авторефератът е структуриран в пет раздела:

- Обща характеристика на дисертационния труд;
- Структура и съдържание на дисертационния труд;
- Кратко изложение на дисертационния труд (по глави);
- Справка за приносите в дисертационния труд (научно-теоретически и практико-приложни);
- Списък на публикациите по темата на дисертационния труд (4 на брой).

III. ОСНОВАНИЯ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ОЦЕНКАТА ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Представеният за рецензиране дисертационен труд е посветен на един изключително актуален проблем. Още повече, че двата обединени в заглавието компонента „възпроизводство на човешкия капитал“ и „икономика, базирана на знанието“ са обикновено автономни обекти на изследване, с цел разкриване на значимостта им като научни категории. Логиката на субординацията им, в случая, е подчинена не само на новите виждания относно интерпретирането на тези понятия, но и като предпоставка за преосмисляне на практическата им значимост, в условията на една динамична и все по-трудно обяснима (с класическите подходи и понятия), социално-икономическа среда. Всичко това налага мнението, че **темата на дисертационното изследване е не само заинтригуваща и с висока степен на дисертационна значимост, но и с непреходна значимост.**

2. Цел и задачи на изследването

Формулирани ясно, създаващи впечатление за добре осмислен и мотивиран изследователски интерес, което е предпоставка за изграждане и на една максимално подходяща методическа схема за извеждане на дисертационното изследване.

3. Обект и предмет на изследването

Ясно разграничени, но логически допълващи се формулировки на **обекта** (*човешкият капитал, дефиниран като образователно равнище на населението в България през изследвания период*) и **предмета на изследването** (*същността, състоянието и възпроизводството на човешкия капитал в условията на преход към икономика базирана на знанието и изискванията за нейно бъдещо развитие в България*).

4. Авторска теза

Коректно формулирана и с подчертан акцент за доказуемост: *възпроизводството на човешкия капитал в България е изправено пред редица проблеми, влияещи върху нивото му, което се явява важна предпоставка за икономиката, базирана на знанието.*

5. Информационно осигуряване на анализа

Включва представителна извадка от монографии, студии, статии, доклади на български и чуждестранни автори, методологически и методически материали, нормативни актове, доклади и становища на специалисти и институции - български и на ЕС. Текстовите източници и използваните експертни мнения, дават сериозна заявка за доказване на основната теза, както и за аргументиране на полемиката, която докторанта задочно води с публично изразените вече становища, относно изследването на човешкия потенциал и връзката му с икономиката базирана на знанието.

6. Методи на изследване

Интердисциплинарният характер на изследването, естеството на поставените от него цели и задачи, както и посочените причини за ограниченията на анализа, обясняват избора на научноизследователския инструментариум, използван от докторанта:

- *проучване на специализираната литература в страната и в чужбина;*
- *теоретико-емпиричен и статистически **подходи** и логически произтичащи от тях **методи** (в теоретичната част на изследването - *анализ, синтез и сравнение*; в практическата част на дисертационния труд - *сравнителен анализ, индукция, дедукция и количествен анализ*);*
- *консултации с експерти и научни работници.*

7. Структура и съдържание

В структурно отношение, предлаганият дисертационен труд следва логиката на препоръчваните, в съответните методики, изисквания за подобен род научни изследвания. Съобразяването им с естеството и спецификата на конкретното изследване, дава възможност не само да се обособят основните опорни точки, върху които се изгражда това изследване, но и реално да се изгради една цялостна конструкция, с ясно обособени и аргументирани нейни компоненти.

Стилът на изложението е граматически и научно-издържан. Логичният и коректен изказ спомагат за ясно индикиране и дефиниране на изследваните проблеми.

В увода се формира коректно предварителната представа за разработката, сведена до:

- цели и задачи;
- обект и предмет;
- основна теза;
- ограничителни условия (*пространствени и времеви*);

- методически подходи

В Глава първа (Човешки капитал и икономика, базирана на знанието: теоретични и концептуални основи) се интерпретират основните понятия, свързани с изследваната тема. Съдържанието на главата е логично разположено в четири абзаца: *Основни дефиниции; Основни подходи; Влияние на човешкия капитал върху икономическия растеж; Компоненти на икономиката, базирана на знанието и индикатори за тяхното измерване.*

Акцентът е поставен, основателно, главно върху теоретични постановки и мнения на изследователи на проблемите:

- изведени са и са изяснени двете ключови дефиниции за „човешкия капитал” и за „икономиката, базирана на знанието”;
- пояснено е понятието „възпроизводство”, което е определящо за човешкия капитал;
- анализирана е ролята на човешкия капитал в концепцията за икономиката, базирана на знанието и нейните четири компонента.

Поради комплексната природа на човешкия капитал и трудността той да бъде определен с точност, се посочват и основните подходи за възможно, максимално точно (макар и косвено), измерване нивото на човешкия капитал.

Сравнителният анализ на теоретичните схващания се извежда коректно и полемично.

На база посоченото, може да се приеме за основателно твърдението на дисертанта, че **като цяло, глава първа представлява теоретичният фундамент за осъществяване на емпиричното изследване в дисертационния труд.** Същевременно, изложението в глава първа **дава възможност не само за плавен преход и доразвиване на постановките в глава втора и трета, но и за успешно изграждане на авторската концепция за възпроизводството на човешкия капитал, в условията на икономика базирана на знанието.**

Глава втора (Човешкият капитал в България: сравнителен анализ) е изградена върху три опорни точки: *Сравнителен анализ на показателите за човешкия капитал в България (включващ три групи измерители на категорията); Измерване на човешкия капитал чрез подхода, основан на образованието; Загуба и експорт на човешки капитал.*

Основното твърдение, върху което се изгражда съдържанието на глава втора е заявено още в нейното началото, а именно: **човешкият капитал, като единство от определени вродени качества и характеристики на индивида (знания, умения, квалификация, здравен статус, мотивация и опит) или като придобити такива, допринася за подобряването на резултатите от извършваната трудова дейност на притежателя им.**

Ясно се посочват и мотивите, за избор на страни от ЕС, при сравнителния анализ на показателите за човешкия капитал (две страни от Балканския п-ов – Румъния и Гърция, две страни-членки на ЕС от Централна Европа – Германия и Полша и една страна от Скандинавския полуостров – Швеция):

- статутът на България като страна-членка на Европейския съюз и като субект на привилегии и задължения в своето европейско членство;
- необходимостта да се съпоставят показатели за страните-членки, развиващи се в различните социално-икономически условия.

Посоченото се доразвива убедително от успешно подбрани и съдържателно разгънати три групи показатели, доказващи:

- образованието на населението;

- таланта, заложибите, характеристиките на интелекта на индивида, групата или обществото като цяло;

- състоянието на човешкия капитал в България, в контекста на възпроизводството, здравния статус, демографските процеси, маргинализацията и т.н.

Особено значим е фактът, че именно при извеждането на изследователската част в глава втора, убедително се налага мнението на дисертанта, че чрез *построяването на статистически редове и изследване на човешкия капитал с използването на показатели, характеризиращи подхода, основан на образованието, най-точно се отразява влиянието на ограниченията (за всеки един период) върху измерването на човешкия капитал.*

Прецизното и богато аргументирано (текстово, таблично и графично) анализиране на показателите създава една реалистична картина за това, *защо популярния (до скоро) термин „изтичане на мозъци“ т.е. на образован човешки капитал (който може да се разглежда, по-скоро като механичен процес на пренасочване на маси от хора от едно място на друго) е целесъобразно да се замени с термина „износ (експорт) на човешки капитал“ с което се придава икономически шрих на процеса, с всички произтичащи от това стойностни измерения, характерни за пазарните категории.*

В този ред на мисли, глава трета (**Икономика, базирана на знанието: значими компоненти и индикатори за нейното развитие**) се явява логична конкретизация на предходните анализи, в контекста на икономиката базирана на знанието. Акцентът върху значимостта на „тацитните“ знания (като симбиоза на обучението и придобитите умения) са само част от човешкия капитал на индивида като носител на знанието, респективно, фактор за развитието на икономиката базирана на знанието.

Анализът на стълбовете на икономиката на знанието - *Национална иновационна система (НИРД и иновации), Икономическа и институционална среда, Информационна и комуникационна инфраструктура, Образование и обучение (високо качество на човешкия капитал)* – общо за страната и по региони, както и в сравнение със страните-еталони, *допълва вече проявените високи аналитични умения на докторанта и способността му не само да създава производна информационна банка (на база стандартните статистически данни), но и да формулира становища, даващи основание за сериозна дискусия относно факта за съществуването и степента на развитие на икономиката базирана на знанието в нашата страна и нейната адекватност със степента на развитие на националния човешки капитал.*

Заключението отразява в синтезиран вид основните съдържателни моменти – по глави. Представлява логичен завършек на изследователската работа на дисертанта.

Систематизирани са в списъци и:

- използваните литературни и информационни източници на кирилица и латиница;

- информацията за: включените в изследването таблици (41 броя), фигури (4 броя) и диаграми (63 броя), както и за използваните съкращения;

- приложенията (под формата на 7 броя таблици и един отзив към дисертационния труд).

III. ПРИНОСНИ МОМЕНТИ

Като цяло, за оценка е представен един успешно завършен изследователски продукт, в който се съдържат елементи с научно-приложен и практически

принос. Написаното отразява вложеното от докторанта усърдие (особено по отношение масата на обработената и анализираната информация) при изследването на тази актуална, но изключително интегрирана и с други области на знанието тема, която по своя замисъл е твърде амбициозна и сложна.

Приносните моменти на дисертацията могат да се отнесат към:

- ✓ *теорията*
- ✓ *практиката*

IV. ОЦЕНКА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИЯТА

Публикационната дейност на докторанта е впечатляваща. Но тясно свързана с темата на дисертацията са 4 заглавия, от които 2 са на английски и 2 на български език. Три (3) броя са самостоятелни и 1 брой – в съавторство (с проф. д-р М. Кичева). От тях, в издания с импакт фактор - 2 броя.

V. КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ

- Въпреки издържаният, в научно отношение, стил на изложението, **в отделни моменти изреченията са доста натоварени с понятия, което затруднява осмислянето на изказа;**
- Би могло да се постигне по-изразено обобщаване на табличния материал, с което ще се опрости илюстрираните от него факти и събития.

Същевременно, ще си позволя да задам един въпрос към докторант В. Михайлов:

Без да се оспорва теоретическата издържаност на мнението, че нискоквалифицираната работна сила по-трудно се реализира на националния ни трудов пазар, как може да се обясни факта, че част от този контингент, напускайки страната, намира достойна реализация на пазарите в някои високо развити европейски страни (напр. Германия).

В заключение, на основание положителните характеристики на дисертационното изследване и независимо от посочените критични бележки, може основателно да се потвърди, *че като цяло е на лице един завършен изследователски продукт, отговарящ на изискванията на ЗРАСРБ, на Правилника за прилагането му, както и на вътрешните правила за развитие на академичния състав на ЮЗУ „Неофит Рилски“.* Написаното създава една позитивна нагласа към вложеното от дисертанта Васил Михайлов усилие при изследването на тази актуална, но изключително интегрирана и с други области на знанието тема, която по своя замисъл е твърде амбициозна и сложна.

Предвид посоченото по-горе, предлагам на уважаемите членове на Научното жури да оценят достойнствата на дисертационната разработка на Васил Александров Михайлов и да гласуват да му бъде присъдена научната степен „доктор.“ Това мнение категорично поддържам и аз.

12.08.2018 година

РЕЦЕНЗЕНТ:

(Доц. д-р Донка Иванова)